

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ

Ὑπὸ
Γ. ΠΑΠΑΛΕΞΑΝΔΡΗ

Ὁ Ἀριστοτέλης ἀρχόμενος τοῦ Α' βιβλίου τῶν Πολιτικῶν ἐξετάζει πῶς συνέστη ἡ πόλις καὶ ἡ κοινωνία. Κατὰ τὴν συνήθη δὲ εἰς αὐτὸν μέθοδον καθ' ἣν «τὸ σύνθετον μέχρι τῶν ἀσυνθέτων ἀνάγκη διαιρεῖν» (Α, 1, 3,) διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν πόλιν ἀρχίζει ἀπὸ τὰ «μόρια» αὐτῆς ἧτοι τὸν οἶκον καὶ τὰ ἄτομα.

Ὁ πρῶτος συνδυασμός, ἡ πρώτη κοινωνία, εἶναι ἡ τοῦ ἄρρενος καὶ τοῦ θήλεος, οἵτινες δὲν δύνανται νὰ ὑπάρξουν ἄνευ ἀλλήλων. Ἐν δὲ προσθέσωμεν εἰς τούτους καὶ τὸν δοῦλον ἔχομεν τὴν οἰκίαν ἢ τὸν οἶκον.

Μετὰ τὴν οἰκίαν ἐν τῇ σειρᾷ τῶν κοινωνιῶν ἔχομεν τὴν κώμην. «Ἡ δ' ἐκ πλειόνων οἰκιῶν κοινωνία πρώτη χρήσεως μὴ ἐφημέρου κώμη». (Α. 1, 7).

«Ἡ δ' ἐκ πλειόνων κωμῶν κοινωνία τέλειος πόλις, ἥδη πάσης ἔχουσα πέρας τῆς αὐταρκειᾶς ὥς ἔπος εἰπεῖν, γινομένη μὲν οἷν τοῦ ζῆν ἔνεκεν, οὕσα δὲ τοῦ εὖ ζῆν». (1252β 27). Α, 1, 8.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ν. Γουναράκη,** Ἡ οἰκονομικὴ ἐπιστήμη παρ' Ἀριστοτέλει, Πλάτῳ, Ξενοφῶντι. Ἐν τεύχει πανηγυρικῷ 50ετηρίδος Πανεπιστημίου, 1888.
- Θ. Κουτούπη,** Ἡ Οἰκονομικὴ τῶν Ἑλλήνων 1908.
- A. Souchon,** Les théories économiques dans la Grèce antique Paris 1898.
- Francotte,** L'industrie dans la Grèce ancienne 1900.
- A. Dubois,** Précis d'hist. des doctrines économiques 1903.
- J. Rambaud,** Hist. des doctrines économiques éd. 1909.
- R. Gonnard,** Hist. des doctrines économiques éd. 1921.
- P. Gemähling,** Les Grands Économistes, Textes et Commentaires 1925.
- G. Saint Germès,** Les idées monétaires de la Grèce antique, Rev. d'Hist. Econ. et Sociale. 1928.
- Deschamps,** Καθηγ. ἐν Παρισίοις, λιθογραφ. παραδόσεις 1927/28.
- Defourny,** Aristote, études sur la «Politique» 1932.

Σ η μ. Τὸ ἀρχαῖον κείμενον γράφεται μὲ στοιχεῖα κυρτά. Ὅπου σημειοῦμεν ἀπλῶς βιβλίον, κεφάλ. καὶ παράγρ. (π. χ. Α, 1, 3) ἄνευ ἄλλης ἐνδείξεως, παραπέμπομεν εἰς τὰ Πολιτικά.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Ἀφοῦ λοιπὸν πᾶσα πόλις σύγκειται ἐξ οἰκιῶν «ἀναγκαῖον πρῶτον περὶ οἰκονομίας εἰπεῖν». (Α, 2, 1).

Οἰκονομία ἢ οἰκονομικὴ εἶναι κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἡ τέχνη τῆς διευθύνσεως τοῦ οἴκου. Περιλαμβάνει δὲ τὴν διεύθυνσιν προσώπων καὶ πραγμάτων δηλ. τῆς γυναικός, τῶν τέκνων, τῶν δούλων καὶ τῆς λοιπῆς «κτήσεως».

Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην, ἡ ρύθμισις τῶν σχέσεων τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς οἰκογενείας πρὸς τὴν σύζυγον, πρὸς τὰ τέκνα, πρὸς τοὺς δούλους, ⁽¹⁾ τέλος δὲ ἡ διοικήσις τῶν ἀγαθῶν τοῦ οἴκου ἀποτελοῦν ἐν τῷ συνόλῳ τῶν τὴν οἰκονομίαν ἢ οἰκονομικὴν. (Α, 2, 1),

Ἡ διοίκησις τῆς «οὐσίας» τῆς «κτήσεως» εἶναι ἐπομένως μέρος τῆς ὅλης οἰκονομίας καὶ περιλαμβάνει καὶ τὴν «κτητικὴν» δηλ. τὸν τρόπον τῆς ἀποκτήσεως, τὸν τρόπον τοῦ πορισμοῦ τῶν ἀγαθῶν, καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐν τῷ οἴκῳ διαθέσεως αὐτῶν, «ὥς δεῖ ταῦτα διαθεῖναι προσήκει τὸν οἰκονόμον». (Α, 3, 21). Ἔργον «τῆς οἰκονομικῆς καὶ κτήσασθαι οἶκον καὶ χρήσασθαι αὐτῷ». (Ψευδαιριστ. Οἶκον. Α. 2).

Ὁ Ξενοφῶν ἐν τῷ Οἰκονομικῷ (Α ἐν ἀρχῇ) ἀναφέρει ὅτι «οἰκονομία ἐπιστήμη τις ὄνομά ἐστι, ὥστερ ἡ ἰατρικὴ καὶ ἡ χαλκευτικὴ καὶ ἡ τεκτονικὴ». Καὶ περαιτέρω, «οἰκονόμον ἀγαθοῦ εἶναι εἶναι οἴκειν τὸν ἑαυτοῦ οἶκον».

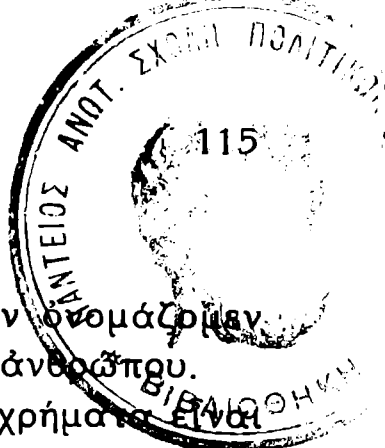
Καὶ ὁ Ἀριστοτέλης τὴν αὐτὴν στενὴν ἔννοιαν ἀποδίδει κατὰ κανόνα εἰς τὴν οἰκονομίαν ἢ οἰκονομικὴν. Ὅσάκις δὲ θέλει νὰ δώσῃ εὐρυτέραν ἔννοιαν ὁμιλεῖ ρητῶς περὶ οἰκονομίας «πολιτικῆς», τῆς πόλεως—κράτους.

Ὅτι διὰ τὸν οἶκον εἶναι ἡ οἰκονομία ἢ οἰκονομικὴ διὰ τὴν πόλιν· κράτος εἶναι ἡ πολιτικὴ. Τῆς μὲν οἰκονομίας ὑπὸ τὴν κυρίαν σημασίαν ἐπιμελεῖται ὁ «οἰκονόμος», τῆς δὲ οἰκονομίας τῆς πόλεως ἐπιμελεῖται ὁ «πολιτικός» ἢ «ῥαρχων» ⁽²⁾.

Τὸ γεγονός ὅτι ὁ οἶκος ἔδωκε τὸ ὄνομά του εἰς τὴν οἰκονομίαν, ὑπὸ τὴν εὐρείαν αὐτῆς ἔννοιαν, δὲν εἶναι τυχαῖον. Ὁ οἶκος ὑπῆρξεν εἰς τὴν ἀρχαιότητα αὐτάρκης ἢ σχεδὸν αὐτάρκης. Ἀπετέλει τὴν βασικὴν «οἰκονομικὴν» μονάδα. Ἡ οἰκογένεια ἐρρύθμιζε τὴν παραγωγὴν καὶ τὴν κατανάλωσιν. Σήμερον ὁ ρόλος τῆς περιωρίσθη εἰς μόνην τὴν κατανάλωσιν.

(1) Πρὸς τὴν σύζυγον σχέσις «γαμικὴ» πρὸς τὰ τέκνα «πατρικὴ» πρὸς τοὺς δούλους «δεσποτικὴ». Potestas maritalis ἢ manus, patria potestas, dominica potestas, εἶναι οἱ ἀνάλογοι ὅροι τοῦ Ρωμ. δικαίου.

(2) Πρβλ. Πολιτικῶν (Α, 2, 21), (Α, 3, 8) καὶ Ψευδαιριστ. Α. 1.

Χρήματα γενικῶς οἱ ἀρχαῖοι ἐκάλουν ὅ,τι σήμερον ὀνομάζομεν «οἰκονομικὰ ἀγαθὰ», ὅ,τι ἱκανοποιεῖ τὰς χρείας τοῦ ἀνθρώπου.

Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην (Ἡθ. Νικομάχ. Δ, 1, 2) χρήματα εἶναι «πάντα ὅσων ἡ ἀξία νομίσματι μετρεῖται», Καθ' ἡμᾶς διὰ τοῦ ὁρισμοῦ τούτου ἐννοεῖ τὰ ἀγαθὰ τὰ ἱκανοποιοῦντα τὰς χρείας τοῦ ἀνθρώπου ἀλλὰ ἔχοντα καὶ ἀνταλλακτικὴν ἀξίαν. Τοῦ ἀέρος, φερ' εἰπεῖν, ἡ ἀξία δὲν μετρεῖται νομίσματι, ἄρα ὁ ἀήρ δὲν εἶναι χρῆμα ⁽¹⁾.

Πλοῦτος γενικῶς σημαίνει ἀφθονίαν χρημάτων. Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην: «Πλούτου δὲ μέρη, νομίσματος πλήθος, γῆς, χωρίων κτηῆσις, ἔτι δὲ ἐπίπλων κτηῆσις καὶ βοσκημάτων καὶ ἀνδραπόδων» (Ρητορ. Α. 5.7). Καὶ ἐν τοῖς Πολιτικοῖς, «ὁ δὲ πλοῦτος ὀργάνων πλήθος ἐστὶν οἰκονομικῶν καὶ πολιτικῶν». (Α, 3, 9).

Ἔλθωμεν ἤδη εἰς λεπτομερεστέραν ἐξέτασιν τῶν ἀγαθῶν τοῦ οἴκου.

«...Ἡ κτηῆσις μέρος τῆς οἰκίας ἐστὶ καὶ ἡ κτητικὴ μέρος τῆς οἰκονομίας. (Α, 2, 3).

Ἄλλ' εἰς πᾶσαν τέχνην ἀνάγκη νὰ ὑπάρχουν ὄργανα ἔμψυχα καὶ ἄψυχα, «οἷον τῷ κυβερνήτῃ ὁ μὲν οἷαξ ἄψυχον ὁ δὲ πρωρεὺς ἔμψυχον». Οὕτω καὶ ὁ οἰκονόμος ἔχει ἀνάγκην ὀργάνων:

«...Τὸ κτῆμα ὄργανον πρὸς ζωὴν ἐστὶ, καὶ ἡ κτηῆσις πλήθος ὀργάνων ἐστί, καὶ ὁ δοῦλος κτημὰ τι ἔμψυχον· καὶ ὥστερ ὄργανον πρὸ ὀργάνων πᾶς ὑπηρέτης. (Α, 2, 4).

Ἐὰν ἡδύνατο ἕκαστον τῶν ἀψύχων ὀργάνων «κελευσθὲν ἢ προαισθανόμενον» νὰ ἐκτελῇ τὸ ἔργον του, ὅπως τὰ ἀγάλματα τοῦ Δαιδάλου καὶ οἱ τρίποδες τοῦ Ἡφαίστου, οἵτινες, κατὰ τὸν ποιητὴν, μεταβαίνουν αὐτομάτως εἰς τὰς συνελεύσεις τῶν Θεῶν, ἐὰν αὐταὶ αὐταὶ αἱ κερκίδες ἐκέρκιζον (ὑφαινον) καὶ τὰ πλήκτρα ἐκιθάριζον, δὲν θὰ εἶχον ἀνάγκην οἱ ἀρχιτέκτονες ὑπηρετῶν καὶ οἱ οἰκοδεσπόται δούλων. (Α, 2, 5).

Ὁ Ἀριστοτέλης ποιεῖται χρῆσιν τῶν ὄρων «κτῆμα» καὶ «ὄργανον», ὡς συνωνύμων, ἀδιαφόρως, διὰ νὰ δηλώσῃ τὰ στοιχεῖα τῆς περιουσίας τοῦ οἴκου, τὰ ἀγαθὰ τοῦ οἴκου (1253β, 1256β 20,36).

Ἀλλαχοῦ ὁμοῦς ποιεῖται μίαν ἀξίαν λόγου διάκρισιν μεταξὺ ὀργάνων καὶ κτημάτων. «Τὰ μὲν οἷν λεγόμενα ὄργανα ποιητικὰ ὄργανά

(1) Περὶ πλούτου καὶ ἰδίως περὶ «χρημάτων» ἱκανοποιούντων «χρείας» ἢ «ἐνδεΐας» τοῦ ἀνθρώπου, ἴδε Ξενοφῶντος. Οἰκονομ. Α, 7-8-10-16. Πρβλ. ἐπίσης Ψ/Πλάτωνος, Ἐρυξίαν ἢ περὶ πλούτου, σελ. 399-405, ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέροντα.

ἐστι, τὸ δὲ κτῆμα πρακτικόν». Καὶ φέρει ὡς παράδειγμα ποιητικοῦ μὲν ὀργάνου τὴν κερκίδα, πρακτικοῦ δὲ κτήματος τὴν ἐσθῆτα καὶ τὴν κλίνην. «Ἀπὸ μὲν γὰρ τῆς κερκίδος ἕτερόν τι γίνεται παρὰ τὴν χρῆσιν αὐτῆς, ἀπὸ δὲ τῆς ἐσθῆτος καὶ τῆς κλίνης ἢ χρῆσις μόνον». (Α, 2, 5).

«...Ἐτι δὲ ἐπεὶ διαφέρει ἡ ποίησις εἶδει καὶ ἡ πρᾶξις, καὶ δέονται ἀμφοτέραι ὀργάνων, ἀνάγκη καὶ ταῦτα τὴν αὐτὴν ἔχειν διαφορὰν· ὁ δὲ βίος πρᾶξις, οὐ ποίησις ἐστι».

Ἡ δὲ διαφορὰ μεταξὺ ποιεῖν καὶ πράττειν, ποιήσεως καὶ πράξεως εἶναι αὕτη: ποίησις εἶναι ἡ ἐνέργεια ἀπὸ τὴν ὁποίαν διακρίνεται τὸ ἀποτέλεσμα, εἶναι ἡ ἐνέργεια ἡ ἔχουσα ἐξωτερικὸν ὑλικὸν ἀποτέλεσμα. Πρᾶξις εἶναι ἡ ἄνευ ἐξωτερικοῦ ὑλικοῦ ἀποτελέσματος ἐνέργεια: «Τῆς ποιήσεως ἕτερον τὸ ἔργον τῆς δὲ πράξεως οὐκ ἂν εἴη». (Ἡθ. Νικομ. Ζ. 4).

Εἰδικώτερον ποίησις σημαίνει παραγωγήν, πρᾶξις δὲ χρῆσιν. Ἡ ζωὴ εἶναι πρᾶξις, δηλ. χρῆσις. Οὕτω δὲ τὰ ἀγαθὰ, κατ' Ἀριστοτέλην, διαιροῦνται εἰς «κτῆματα πρακτικὰ» δηλ. ἀμέσου χρήσεως πράγματα ὅπως ἡ κλίνη καὶ ἡ ἐσθῆς, καὶ εἰς «ὄργανα ποιητικὰ», δηλ. παραγωγικὰ ὅπως ἡ κερκὶς ἥτις δὲν θεραπεύει τὰς ἀνάγκας μας δι' ἀμέσου αὐτῆς χρήσεως, ἀλλ' ἐμμέσως διὰ τῆς παραγωγῆς «τῆς ποιήσεως» ἄλλων, ὡς ἐσθῆτος κ.λ.π. (Α, 2, 5-6).

Ἡ διάκρισις αὕτη εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὴν ὑπὸ τῆς συγχρόνου ἐπιστήμης διάκρισιν τῶν ἀγαθῶν εἰς ἄμεσα καὶ ἔμμεσα. Καὶ ἄμεσα ἢ ἀγαθὰ χρήσεως καλοῦνται τὰ ἱκανοποιοῦντα τὰς ἀνθρωπίνους ἀνάγκας ἀμέσως ἄνευ μεταβολῆς τῆς μορφῆς των, ὡς π. χ. ὁ ἄρτος, τὰ ἐπιπλα, τὰ ἐνδύματα. Ἐμμεσα δέ, τὰ ἱκανοποιοῦντα τὰς ἀνθρωπίνους χρεῖας εἴτε διὰ μεταβολῆς τῆς μορφῆς των ὡς π.χ. αἱ πρῶται ὕλαι, ὁ σῖτος, εἴτε διὰ παραγωγῆς ἄλλων ἀγαθῶν ὡς π. χ. ὁ μύλος, αἱ μηχαναί.

Ὀλίγον κατωτέρω (Α, 3, 1) ὁ Ἀριστοτέλης συμπληρώνει τὴν διάκρισιν τῶν ἀγαθῶν εἰς ὄργανα ποιητικὰ καὶ κτῆματα πρακτικὰ δι' ἄλλης ἐξ ἴσου σημαντικῆς διακρίσεως: Διακρίνει τὰ «ὄργανα» ἀπὸ τὴν «ὑλὴν», δηλ. τὰ ἐργαλεῖα ἀπὸ τὴν πρώτην ὑλὴν. Καὶ φέρει ὡς παράδειγμα τὴν κερκίδα—ὄργανον, ἐργαλεῖον τῆς ὑφαντικῆς καὶ τὸν χαλκὸν—ὑλὴν τῆς ἀνδριαντοποιίας ἢ τὰ ἔρια—ὑλὴν τῆς ὑφαντικῆς.

Οὕτως ὁ ὅρος «ὄργανον» χρησιμοποιεῖται κατὰ τρεῖς τρόπους: Ὑπὸ εὐρείαν ἔννοιαν, ὡς συνώνυμον τοῦ κτήματος, σημαίνει πᾶν ἀγαθόν. Ὑπὸ στενὴν «ὄργανον ποιητικόν» (1254α 2) ἀντιτίθεται πρὸς τὸ «κτῆμα» καὶ σημαίνει τὰ ἔμμεσα ἀγαθὰ, πρῶτας ὕλας ἢ ἐργα-

λειᾶ. Τέλος ὑπὸ στενωτάτην σημαίνει τὰ ἐργαλεῖα καὶ ἀντιτίθεται πρὸς τὰς πρώτας ὕλας (1256 α 7). ⁽¹⁾ ⁽²⁾.

Ἄξια προσοχῆς εἶναι ἐπίσης ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐν τῇ Ρητορικῇ (Α, 5, 7) διάκρισις τῶν στοιχείων τοῦ πλούτου εἰς «ἀπολαυστικά» καὶ «κάρπιμα». Κάρπιμα μὲν εἶναι «τὰ ἀφ' ὧν αἱ πρόσοδοι», ἀπολαυστικά δὲ «ἀφ' ὧν μηδὲν παρὰ τὴν χρῆσιν γίγνεται».

ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΙΚΗ

Τὸ μᾶλλον ἐνδιαφέρον ἀπὸ ἀπόψεως οἰκονομικῆς θεωρίας ἀπόσπασμα τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος εἶναι τὸ Γ' κεφάλ. τοῦ Α' βιβλίου τῶν Πολιτικῶν, ὅπερ ἀφιεροῦται σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὴν «Χρηματιστικήν».

Ὁ Ἀριστοτέλης θέτει ἐν ἀρχῇ τὸ ἐρώτημα, ἂν ἡ χρηματιστικὴ (ἐννοεῖται τέχνη) δηλ. ἡ τέχνη τοῦ πορισμοῦ τῶν «χρημάτων», ταυτίζεται μὲ τὴν οἰκονομικὴν ἢ εἶναι μέρος αὐτῆς ἢ κάτι τὸ τελείως ξένον πρὸς αὐτήν.

Καὶ ὅτι μὲν ἡ χρηματιστικὴ δὲν ταυτίζεται μὲ τὴν οἰκονομικὴν εἶναι φανερόν. Ἐχει ἤδη ἀναπτυχθῇ πόσον εὐρεῖα εἶναι ἡ ἔννοια τῆς οἰκονομίας. Ἀλλ' ἐκεῖνο, ὅπερ ἀμφισβητεῖται—λέγει ὁ Ἀριστοτέλης—εἶναι ἂν ἡ χρηματιστικὴ εἶναι μέρος τῆς οἰκονομίας ἢ καὶ τελείως διάφορον αὐτῆς. Ἡ ἀπάντησις δὲν θὰ δοθῇ ἀμέσως. Διότι ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἐννοίας, τὴν ὁποῖαν θὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὴν χρηματιστικήν. Ἡ χρηματιστικὴ «κατὰ φύσιν» θὰ εἶναι μέρος τῆς οἰκονομίας, ἡ δὲ χρηματιστικὴ «παρὰ φύσιν» θὰ εἶναι ἄσχετος πρὸς τὴν οἰκονομίαν. Ἄς ἐμβαθύνωμεν λοιπὸν εἰς τὴν ἔννοιαν καὶ τὰς διακρίσεις τῆς χρηματιστικῆς.

«Ἡ κτήσις πολλὰ περιείληφε μέρη καὶ ὁ πλοῦτος». Ἀλλ' ἐκ τῶν

⁽¹⁾ Ὁ Ἀριστοτέλης χρησιμοποιεῖ τὴν λέξιν «ὄργανον καὶ εἰς ἄλλας ἐννοίας. Ἡμεῖς περιοριζόμεθα εἰς τὰς σχετικὰς μὲ τὴν οἰκονομικὴν.

⁽²⁾ Ὁ Souchon (σελ. 91, 92 ἔργ. μνημον.) ἐν τῇ διακρίσει ὀργάνων καὶ κτημάτων βλέπει τὴν διάκρισιν κεφαλαίων καὶ στόκ. Ὁ Dubois (σελ. 38) φρονεῖ ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἔχει σαφῇ ἐπίγνωσιν τῆς λειτουργίας τοῦ κεφαλαίου, ἀλλὰ δι' αὐτὸν (τὸν Ἀριστ.) τὸ κεφάλαιον εἶναι τὰ ὄργανα. Ἀνάλογον ἰδέαν ἐκφράζει ἀορίστως καὶ ὁ Rambaud (σελ. 23). Ἡμεῖς θεωροῦμεν ἐπιτυχεστέραν τὴν σύγκρισιν ὀργάνων καὶ κτημάτων πρὸς τὰ ἅμεσα καὶ ἔμμεσα ἀγαθὰ τῆς συγχρόνου ἐπιστήμης, περὶ ὧν ἰδέ : Cassel, *Traité d'Econ. Polit.* Γαλλ. μετάφρ. 1929 Τομ. Α' σελ. 12, 17. Ansiaux, *Traité d'Econ. Polit.* Τομ. Α. κεφ. 3 παρ. 3 σελ. 45. Χαριτάκη καὶ Ζολώτα λιθογραφ. παραδόσεις ἐν ἀρχῇ. Ὁ Roscher, *Traité d'Econ. Polit.* Γαλλ. μεταφρ. ἐν παραγρ. 36, διακρίνει τὰ «ἀγαθὰ τῆς φύσεως» εἰς «φυσικὰ μέσα ἀπολαύσεως» καὶ εἰς «μέσα κτήσεως».

ἀναγκαίων πρὸς τὸ ζῆν τὰ τρόφιμα εἶναι τὸ σπουδαιότερον. Τὸ κύριον μέλημα τῆς χρηματιστικῆς εἶναι ὁ πορισμὸς τῆς τροφῆς. Ὁ τρόπος δὲ καθ' ὃν τὰ ζῶα καὶ οἱ ἄνθρωποι πορίζονται τὴν τροφήν των ἐκ τῆς φύσεως εἶναι ἐκεῖνο ὅπερ χαρακτηρίζει τοὺς διαφόρους «βίους».

«Αἱ διαφοραὶ τῆς τροφῆς τοὺς βίους πεποιήκασι διαφέροντας τῶν ζώων. (Α, 3, 3) ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἀνθρώπων». (Α, 3, 4).

Καὶ τὰ μὲν ζῶα διακρίνονται εἰς ζωοφάγα, καρποφάγα καὶ παμφάγα, ζοῦν δὲ ἀναλόγως ὅπως συμφέρει, εἴτε ἀγελῆδὸν εἴτε μεμονωμένα.

Οἱ δὲ ἄνθρωποι ζοῦν ἐπίσης κατὰ διαφόρους τρόπους : Οἱ μὲν νωθρότεροι ζοῦν (¹) ἀπὸ τῶν ἡμέρων ζώων, διὰ τῆς κτηνοτροφίας, ἄνευ πολλοῦ κόπου, ἀναγκαζόμενοι ἀπλῶς νὰ ἀκολουθοῦν τὰ ποιμνιά των, ἀναζητοῦντες νομάς, «ὥσπερ γεωργίαν ζῶσαν γεωργοῦντες», κατὰ τὴν ὥραϊαν τοῦ Ἀριστοτέλους ἔκφρασιν. Ἄλλοι τῶν ἀνθρώπων ζοῦν ἐκ τῶν διαφόρων εἰδῶν τῆς θήρας π. χ. τῆς ληστείας, τῆς ἀλιείας, τῆς κυρίως θήρας τῶν ὀρνίθων καὶ τῶν θηρίων. Τέλος τὸ πλεῖστον τῶν ἀνθρώπων «ἀπὸ τῆς γῆς ζῇ καὶ τῶν ἡμέρων καρπῶν», δηλ. τῆς γεωργίας.

Αὐτοὶ λοιπὸν εἶναι περίπου οἱ «βίοι» τῶν ἀνθρώπων ὅσοι πορίζονται τὴν τροφήν ἀμέσως ἐκ τῆς φύσεως καὶ ὅχι δι' ἀνταλλαγῆς ἢ ἐμπορίου : ὁ «νομαδικός», ὁ «γεωργικός», ὁ «ληστρικός», ὁ «ἀλιευτικός», ὁ «θηρευτικός». Πολλοὶ δὲ διὰ νὰ καταστοῦν αὐτάρκεις συμπληρῶνουν τὸν ἕνα διὰ τοῦ ἄλλου ἀσχολούμενοι μὲ τὴν κτηνοτροφίαν ἅμα καὶ τὴν ληστείαν ἢ τὴν γεωργίαν ἅμα καὶ τὴν θήραν κ.ο.κ.

Εἰς τοὺς ἀνωτέρω κατὰ φύσιν τρόπους τοῦ πορισμοῦ τῶν ἀναγκαίων πρέπει νὰ προσθέσωμεν καὶ τὴν «πολεμικὴν» ἢ ὁποία εἶναι θηρευτικὴ ὑπὸ εὐρυτέραν ἔννοιαν, διότι ταύτην μὲν μεταχειρίζομεθα κατὰ τῶν θηρίων, ἐκείνην δὲ καὶ κατὰ τῶν ἀνθρώπων οἵτινες, ἐνῶ εἶναι φύσει πλάσμενοι δοῦλοι, δυστροποῦν. Καὶ ἡ πολεμικὴ ἐπομένως «φύσει κτητικὴ πως ἔσται» (Α, 3, 8).

Ἐξετέθησαν λοιπὸν οἱ τρόποι καθ' οὓς ὁ ἄνθρωπος λαμβάνει τὴν τροφήν καὶ τὰ ἄλλα ἀναγκαῖα ἀπ' εὐθείας ἐκ τῆς φύσεως ἄνευ μεσολαβήσεως τρίτων. Ἀποτελοῦν δὲ οἱ τρόποι οὗτοι τὴν «κατὰ φύσιν κτητικὴν» ἢ «κατὰ φύσιν χρηματιστικὴν» ἢ «ἀναγκαίαν χρηματιστικὴν».

Εὐνόητον εἶναι—καίτοι ὁ Ἀριστοτέλης δὲν τὸ λέγει ρητῶς—

(¹) Δέον νὰ μὴ λησμονῶμεν ὅτι ὁμιλεῖ ὁ Ἀριστοτέλης διὰ τὴν ἐποχὴν του.

ὅτι κατὰ φύσιν θεωρεῖ καὶ ὅλα τὰ τεχνικὰ μέσα τὰ ὁποῖα ἡ φυσικὴ εὐφυΐα τοῦ ἀνθρώπου θέτει εἰς τὴν διάθεσίν του διὰ τὴν καλλιέργειαν τοῦ ἐδάφους ἢ διὰ τὸ κυνήγιον τῶν ζώων κ.λ.π. Τὸ οὐσιώδες γνῶρισμα τῆς κατὰ φύσιν χρηματιστικῆς εἶναι ἡ ἄμεσος ἐκ τῆς φύσεως, ἄνευ μεσολαβήσεως ἄλλων ἀνθρώπων, λήψις τῶν ἀναγκαίων.

Αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς κτητικῆς ἢ χρηματιστικῆς, ἡ «κατὰ φύσιν» ἢ «ἀναγκαία» κτητικὴ ἢ χρηματιστικὴ, εἶναι βεβαίως μέρος τῆς οἰκονομικῆς. Σκοπὸς τῆς χρηματιστικῆς ταύτης εἶναι ὁ πορισμὸς «χρημάτων» ἀναγκαίων εἰς τὴν ζωὴν καὶ χρησίμων εἰς τὸν οἶκον ἢ εἰς τὴν πόλιν. (Α, 3, 8).

Τὰ προϊόντα ταῦτα τῆς κατὰ φύσιν χρηματιστικῆς τὰ ἀποβλέποντα ἀπλῶς εἰς τὴν «αὐτάρκειαν πρὸς ζωὴν ἀγαθὴν» τῶν οἴκων καὶ τῆς πόλεως ἀποτελοῦν τὸν «ἀληθινὸν πλοῦτον» κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην. Ὁ πλοῦτος δὲ οὗτος εἶναι πεπερασμένος, καθ' ὃ ἀποβλέπων ἀπλῶς εἰς τὴν αὐτάρκειαν, καὶ οὐχὶ ἄπειρος ὡς ἰσχυρίζεται ὁ Σόλων εἰπὼν «πλούτου δ' οὐδὲν τέρμα πεφασμένον ἀνδράσι κεῖται». Τοῦναντίον ὑπάρχει τέρμα εἰς τὸν ἀληθινόν, ὡς ἀνωτέρω, πλοῦτον. Διότι ὅπως καὶ εἰς πάσας τὰς τέχνας τὰ ὄργανα εἶναι περιορισμένα κατὰ μέγεθος καὶ ἀριθμὸν οὕτω καὶ τῆς ζωῆς τὰ ἀναγκαῖα ὄργανα, δηλ. τὰ κτήματα ἢ χρήματα, εἶναι πεπερασμένα καὶ οὐχὶ ἄπειρα. «Ὁ δὲ πλοῦτος ὀργάνων πλῆθός ἐστιν οἰκονομικῶν καὶ πολιτικῶν» (Α, 3, 9),

Θὰ ἴδωμεν ὁμῶς τίνι τρόπῳ ἀπὸ τὴν κατὰ φύσιν χρηματιστικὴν, ἣτις ἔχει σκοπὸν τὸν ἀληθινὸν πλοῦτον δηλ. τὴν αὐτάρκειαν τοῦ οἴκου, ἐφθάσαμεν εἰς τὴν παρὰ φύσιν χρηματιστικὴν καὶ τὸν ἐπ' ἄπειρον θησαυρισμόν, δηλ. τὸν πλοῦτον ὅπως τὸν ἀντελαμβάνετο ὁ Σόλων, οἱ σύγχρονοι τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἡμεῖς.

«Ἐκάστου γὰρ κτήματος (ἢ χρήματος) διττὴ ἡ χρῆσις ἐστίν, ... ἀλλ' ἡ μὲν οἰκεία ἡ δ' οὐκ οἰκεία τοῦ πράγματος, οἷον ὑποδήματος ἡ τε ὑπόδεσις καὶ ἡ μεταβλητικὴ. Ἀμφοτέραι γὰρ ὑποδήματος χρήσεις· καὶ γὰρ ὁ ἀλλαττόμενος τῷ δεομένῳ ὑποδήματος ἀντὶ νομίσματος ἢ τροφῆς χρῆται τῷ ὑποδήματι ἢ ὑπόδημα, ἀλλ' οὐ τὴν οἰκείαν χρῆσιν· οὐ γὰρ ἀλλαγῆς ἔνεκεν γέγονε». (Α, 3, 11). (1).

Οὕτω ὁ Ἀριστοτέλης διέκρινε πρῶτος ὅτι τὰ πράγματα ἔχουν ἀξίαν χρήσεως καὶ ἀξίαν ἀνταλλακτικὴν. Ἠκολούθησαν δὲ αὐτὸν οἱ νεώτεροι οἰκονομολόγοι ἀπὸ τοῦ Quesnay (2) καὶ τοῦ Σμιθ (3) μέχρι

(1) Πρβλ. καὶ Ἡθικ. Εὐδήμ. Γ. δ. 3: Ἡ μὲν «καθ' αὐτὸ χρῆσις τοῦ κτήματος», ἡ δὲ «κατὰ συμβεβηκός».

(2) Maximes Générales e.t.c. Σημ. ἐπὶ XVIII.

(3) Περὶ πλούτου τῶν Ἑθνῶν Βιβλ. 1ον Κεφ. 4ον ἐν τέλει.

καὶ τοῦ Κάρλ Μάρξ, ὅστις μὲ τὴν διάκρισιν αὐτὴν ἀρχίζει τὴν Κριτικὴν τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας καὶ τὸ Κεφάλαιον,

Ὁ Ἀριστοτέλης διὰ τῆς διακρίσεως τῶν δύο χρήσεων ἐκάστου ἀγαθοῦ μᾶς ὁδηγεῖ εἰς τὴν γένεσιν τῆς «μεταβλητικῆς», τῆς κυκλοφορίας τῶν ἀγαθῶν.

Ἡ μεταβλητικὴ ἐγεννήθη τὸ πρῶτον ἐκ τῆς «ἀναγκαίας ἀλλαγῆς», ἐκ τοῦ φυσικοῦ γεγονότος νὰ ἔχη τις ἀφθονίαν ὠρισμένων εἰδῶν καὶ ἀνεπάρκειαν ἄλλων ἀναγκαιῶν εἰς τὴν ζωὴν. (Α, 3, 11).

Ἡ ἀνάγκη αὕτη τῆς ἀνταλλαγῆς δὲν ἀνεφάνη «ἐν τῇ πρώτῃ κοινωνίᾳ» δηλαδὴ ἐν τῇ οἰκίᾳ. Ἀνεφάνη βραδύτερον σὺν τῇ ἀναπτύξει τῆς κοινωνίας. Ἀλλ' εἰς τὸ στάδιον τοῦτο αἱ ἀνταλλαγαὶ περιορίσθησαν εἰς τὰ πρὸς ζωὴν ἀναγκαῖα καὶ οὐδὲν πλεόν. Οἱ ἔχοντες π. χ. περισσεῖαν σίτου ἔδιδον τὸ περίσσευμα ἀντὶ οἴνου τοῦ ὁποίου ἑστέρουντο καὶ τοῦ ὁποίου ἄλλοι εἶχον ἀφθονίαν «καθάπερ ἔτι πολλὰ ποιεῖ καὶ τῶν βαρβαρικῶν ἐθνῶν» (Α, 3, 12). Ὁ ἀντιπραγματισμός, ἵνα κατ' Ἀνδρεάδην εἴπωμεν, ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἱκανοποίησιν ὠρισμένων ἀναγκῶν τοῦ οἴκου καὶ ὅχι εἰς τὴν συσσώρευσιν πλούτου πρὸς ἱκανοποίησιν ἀκαθορίστων ἀναγκῶν ἄνευ τινος ὁρίου.

Ἡ ἀναγκαῖα ἀλλαγὴ εἶναι «κατὰ φύσιν» χρηματιστικὴ. Βεβαίως ἀπεμακρύνθημεν τῆς ἀρχῆς ἣν ἐθέσαμεν καὶ καθ' ἣν στοιχεῖον τῆς κατὰ φύσιν χρηματιστικῆς εἶναι ἡ λήψις τῶν ἀναγκαιῶν ἀπ' εὐθείας ἐκ τῆς φύσεως, ἄνευ μεσολαβήσεως ἄλλων ἀνθρώπων. Ἐνταῦθα μεσολαβοῦν τρίτοι. Ἀλλ' αἱ ἀπλᾶ αὐταὶ ἀνταλλαγαὶ εἶναι κατὰ φύσιν ἢ τοῦλάχιστον δὲν εἶναι παρὰ φύσιν, διότι ἐγεννήθησαν «ἐκ τοῦ κατὰ φύσιν, τῷ τὰ μὲν πλείω τὰ δὲ ἐλλᾶττω τῶν ἱκανῶν ἔχειν τοὺς ἀνθρώπους», καὶ διότι δὲν ἀποβλέπουν εἰς πλουτισμόν, εἰς συσσώρευσιν ἀγαθῶν, ἀλλ' εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῶν φυσικῶν πόρων, «εἰς ἀναπλήρωσιν τῆς κατὰ φύσιν ἀνταρκείας». (Α, 3, 13).

Ἐν τούτοις ἐκ τῆς ἀναγκαίας αὐτῆς ἀλλαγῆς (ἡ ὁποία ἐν ἀρχῇ δὲν ἦτο παρὰ φύσιν μεταβλητικὴ, δὲν ἀπετέλει χρηματιστικὴν παρὰ φύσιν) ἐδημιουργήθη σὺν τῷ χρόνῳ ἡ παρὰ φύσιν χρηματιστικὴ.

«Ξενικωτέρας γὰρ γενομένης τῆς βοηθείας τῷ εἰσάγεσθαι ὧν ἐνδεεῖς καὶ ἐκπέμπειν ὧν ἐπλεόναζον ἐξ ἀνάγκης ἢ τοῦ νομίσματος ἐπορίσθη χρῆσις». (Α, 3, 13).

Ἀναπτυσσομένων τῶν ἀνταλλαγῶν ἐγένετο αἰσθητὴ ἡ ἀνάγκη τοῦ νομίσματος. Σημειωτέον ὅμως ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης δὲν παρουσιάζει τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ νομίσματος ὡς κατ' ἀνάγκην δημιουργήσαν νέον τρόπον κτητικῆς παρὰ φύσιν, τὴν παρὰ φύσιν χρηματιστικὴν, τὴν καπηλικήν. Τὸ νόμισμα εἰσήχθη ἀπλῶς ὡς ἐνδιάμεσον

τῶν ἀνταλλαγῶν, διὰ νὰ διευκολύνῃ τὰς ἀνταλλαγὰς τὰς ἐχούσας ὡς σκοπὸν τὴν αὐτάρκειαν τοῦ οἴκου⁽¹⁾.

Πράγματι ἡ πρώτη χρῆσις συνίστατο εἰς τοῦτο: Νὰ ἀναλύσῃ τὸν ἀντιπραγματισμὸν εἰς δύο πράξεις—ἀγορὰν καὶ πώλησιν. Νὰ πωλήσῃ ὁ παραγωγὸς τὸν σῖτον ἀντὶ νομίσματος. Καὶ διὰ τοῦ νομίσματος τούτου, προϊόντος τῆς πωλήσεως τοῦ σίτου, νὰ ἀγοράσῃ ἐν καιρῷ, ἀπὸ τὸν κατάλληλον τόπον, οἶνον ἢ ἄλλο τι. Αὐτὴν τὴν χρῆσιν τοῦ νομίσματος ὁ Ἀριστοτέλης τὴν θεωρεῖ κατὰ φύσιν ἢ τοῦλάχιστον οὐχὶ παρὰ φύσιν.

Ἐν τούτοις οἱ ἄνθρωποι δὲν ἠρκέσθησαν εἰς τὴν χρησιμοποίησιν αὐτὴν τοῦ νομίσματος πρὸς διευκόλυνσιν τῶν ἀνταλλαγῶν, ἀλλ' ἐδημιούργησαν διὰ τοῦ νομίσματος μίαν νέαν μέθοδον πορισμοῦ «*χρημάτων*», μίαν νέαν χρηματιστικὴν, ὅχι πρὸς ἱκανοποίησιν ὠρισμένων ἀναγκῶν τοῦ οἴκου, ἀλλὰ πρὸς δημιουργίαν κέρδους καὶ πλουτισμόν.

«*Πορισθέντος οὖν ἤδη τοῦ νομίσματος ἐκ τῆς ἀναγκαίας ἀλλαγῆς θάτερον εἶδος χρηματιστικῆς ἐγένετο, τὸ καπηλικόν, τὸ μὲν πρῶτον ἀπλῶς ἴσως γινόμενον, εἴτα δι' ἐμπειρίας ἤδη τεχνικώτερον, πόθεν καὶ πῶς μεταβαλλόμενον πλεῖστον ποιήσει κέρδος. Διὸ δοκεῖ ἡ χρηματιστικὴ μάλιστα περὶ τὸ νόμισμα εἶναι, καὶ ἔργον αὐτῆς τὸ δύνασθαι θεωρῆσαι πόθεν ἔσται πλεῖθος χρημάτων· ποιητικὴ γὰρ εἶναι τοῦ πλούτου καὶ χρημάτων*». (Α, 3, 15).

Ἐνῷ λοιπὸν τὸ νόμισμα ἐδημιουργήθη πρὸς ἀνάλυσιν τῆς ἀναγκαίας ἀλλαγῆς, οἱ ἄνθρωποι διεστρεψαν τὸν ἀρχικὸν προορισμὸν τοῦ καὶ ἐδημιούργησαν δι' αὐτοῦ τὴν νέαν χρηματιστικὴν, τὴν καπηλικὴν χρηματιστικὴν, τὸ ἐμπόριον. Τοῦτο, ἀπλοῦν ἐν ἀρχῇ, ἐγένετο διὰ τῆς πείρας τεχνικώτερον καὶ ἀπέβλεπε ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ κέρδος: Ποῦ καὶ πῶς αἱ ἀνταλλαγαὶ θὰ ἀφήσουν περισσότερον κέρδος. Ἠγόραζον οἱ ἄνθρωποι μέσῳ τοῦ νομίσματος ὅχι διὰ νὰ ἱκανοποιήσουν ἀνάγκας τοῦ οἴκου, (παρούσας ἢ μελλούσας ἀλλὰ καθωρισμένas), ἀλλὰ διὰ νὰ μεταπωλήσουν ἀκριβώτερον, νὰ δημιουργήσουν κέρδος. Σκοπὸς τοῦ ἐμπορίου ἐγένετο ἡ συσσώρευσις πλούτου ὁ ἄμετρος πλουτισμὸς ἄνευ ἄλλου συγκεκριμένου σκοποῦ⁽²⁾.

(1) Ὁ Πλάτων ἐν τῷ «Πολιτικῷ» (260 δ) διακρίνει τοὺς *αὐτοπώλας* καὶ τοὺς *καπήλους*. Αὐτοπῶλαι εἶναι οἱ πωλοῦντες ἴδια αὐτῶν προϊόντα. Ἀντιθέτως «*πωληθέντα πον πρότερον ἔργα ἀλλότρια παραδεχόμενοι δεύτερον πωλοῦσι πάλιν οἱ κάπηλοι*».

(2) Ἡ καπηλικὴ δηλ. τὸ λιανικὸν ἐμπόριον εἶναι, λέγει ὁ Ἀριστοτέλης. «*ποιητικὴ χρημάτων οὐ πάντως, ἀλλ' ἢ διὰ χρημάτων μεταβολῆς*». (Α, 3, 17). Εἶναι

Οὕτω ἐκκινήσαντες ἐκ τῆς κατὰ φύσιν κτήτικῆς καὶ τῆς ἀναγκαίας ἀλλαγῆς, καὶ εἰσαγαγόντες τὸ νόμισμα ἐφθάσαμεν δι' αὐτοῦ εἰς τὴν παρὰ φύσιν χρηματιστικὴν. Ἀπὸ τὴν κατὰ φύσιν χρηματιστικὴν ἣτις ἔχει σκοπὸν καὶ πέρας τὸν «ἀληθινὸν πλοῦτον» τὴν αὐτάρκειαν τοῦ οἴκου καὶ τῆς πόλεως ἐφθάσαμεν εἰς τὴν παρὰ φύσιν χρηματιστικὴν, ἣτις δὲν ἔχει πέρας διότι σκοπὸς τῆς εἶναι ὁ ἄπειρος πλοῦτος, ὁ ἐπ' ἄπειρον θησαυρισμός, (Α, 3, 9).

Ἡ μὲν οἰκονομικὴ χρηματιστικὴ ἔχει «ἕτερον τέλος», ἔχει σκοπὸν ἐκτὸς αὐτῆς κείμενον, τὴν χρησιμοποίησιν τῶν ἀγαθῶν καὶ τὴν αὐτάρκειαν τοῦ οἴκου, ἐνῶ ἀντιθέτως ἡ καπηλικὴ χρηματιστικὴ ἔχει σκοπὸν τὴν «αὕξησιν». Τῆς καπηλικῆς χρηματιστικῆς «οὐκ ἔστι τοῦ τέλους πέρας, τέλος δὲ ὁ τοιοῦτος πλοῦτος καὶ χρημάτων κτῆσις». «Καὶ ἄπειρος δὲ ὁ πλοῦτος ὁ ἀπὸ ταύτης τῆς χρηματιστικῆς». (Α, 3, 17).

Τὸ αἷτιον δὲ τὸ ὁποῖον ἔφερε τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὴν κατὰ φύσιν χρηματιστικὴν εἰς τὴν παρὰ φύσιν τοιαύτην καὶ τὸν ἄπειρον πλουτισμόν, εἶναι ἡ ἐπιθυμία τῶν ἀπολαύσεων. Ἐπειδὴ αἱ ἀπολαύσεις δὲν ἔχουν τέρμα, ἀτέρμων εἶναι καὶ ἡ προσπάθεια τῶν ἀνθρώπων πρὸς χρηματισμόν. Πρὸς τοῦτο δὲν καταφεύγουν μόνον εἰς τὴν ὥς ἄνω χρηματιστικὴν, τὴν ἐμπορίαν. Χρησιμοποιοῦν καὶ τὰ διάφορα φυσικά των προσόντα πρὸς χρηματισμόν. Ἐμπορεύονται τὴν ἀνδρείαν ἣτις κατὰ κανόνα γεννᾷ ὄχι χρήματα ἀλλὰ θάρρος, τὴν στρατηγικὴν ἢ ὁποῖα φέρει τὴν νίκην, τὴν ἰατρικὴν ἣτις δίδει τὴν υγείαν. Ταύτας πάσας οἱ ἄνθρωποι χρησιμοποιοῦν, παρὰ τὴν φύσιν των, πρὸς χρηματισμόν. (Α, 3, 20).

Ἄλλ' ἡ μεταβλητικὴ, ἡ κυκλοφορία τῶν ἀγαθῶν, δὲν περιορίζεται εἰς τὰ κυρίως ἐμπορεύματα. Περιλαμβάνει καὶ τὸ ἐμπόριον τοῦ νομίσματος καὶ τὸ ἐμπόριον τῆς ἐργασίας. Ἐφ' ὃ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ὑποδιαίρει τὴν μεταβλητικὴν, τὴν παρὰ φύσιν χρηματιστικὴν, εἰς : Α) Ἐμπορίαν (ναυκληρίαν, φορτηγίαν, παράστασιν). Β) Τοκισμόν καὶ Γ) Μισθαρνίαν. (Α, 4, 2).

Καὶ περὶ μὲν τῆς ἐμπορίας ἣτις εἶναι καὶ τὸ «μέγιστον μέρος»

δηλ. τὸ ἐμπόριον παραγωγικὸν χρημάτων, ἀγαθῶν, οὐχὶ ἀπολύτως, ἀλλὰ διὰ μεταβολῆς, διὰ κυκλοφορίας τῶν ἤδη ὑφισταμένων ἀγαθῶν.

Διὰ τὴν κατανόησιν τοῦ ὥς ἄνω χωρίου προβλ. καὶ Ψευδαριστ, Οἶκον. Α.2, ἔνθα διδάσκεται ὅτι, πᾶν ὅπερ ἀποκτᾷ τις διὰ τοῦ ἐμπορίου, τῶν μισθωτῶν ὑπηρεσιῶν καὶ τοῦ πολέμου, τὸ ἀποκτᾷ ἀπὸ ἄλλους ἀνθρώπους εἴτε θέλοντας εἴτε μὴ. Ἐνῶ διὰ τῆς γεωργίας, μεταλλευτικῆς καὶ «εἴ τινας ἄλλης τοιαύτης» ἐκμεταλλεύεται τις τὴν φύσιν.

Πρόκειται περὶ τῆς θεωρίας τοῦ ἀγόνου τῆς ἀνταλλαγῆς (sterilité de l'échange) ἢ ὁποῖα διὰ τῶν φυσιοκρατῶν καὶ τοῦ Μάρξ ἐφθάσε μέχρις ἡμῶν.

τῆς χρηματιστικῆς ἐλέχθησαν ἤδη ἀρκετά. Κυρίως ταύτην τὴν ἐμπορίαν καὶ δὴ, τὴν λιανικὴν, τὴν ἐπὶ τόπου, τὴν καπηλικήν, ἔχει ὑπ' ὄψιν ὁ Ἀριστοτέλης εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς παρὰ φύσιν χρηματιστικῆς.

Ὡς πρὸς τὸν τοκισμόν ἢ τὴν ὀβολοστατικὴν ὁ Ἀριστοτέλης εἶναι ἐπίσης σαφὴς καὶ κατηγορηματικός. Τὸν καταδικάζει ἀπολύτως. Ἐνῶ, λέγει, τὸ νόμισμα εἰσῆχθη πρὸς διευκόλυνσιν τῶν ἀνταλλαγῶν καὶ οὐδὲν πλεον, ἐν τούτοις οἱ ἄνθρωποι ἐδημιούργησαν τὸν τόκον ὅστις αὐξάνει τὸ νόμισμα. Ἔλαβε δὲ τὸ ὄνομα «τόκος» ἀκριβῶς διότι εἶναι γέννημα τοῦ νομίσματος.

Τὸν τοκισμόν καταδικάζει ὁ Ἀριστοτέλης ἐπὶ τῇ βάσει τῆς γενικῆς ἀρχῆς διὰ τῆς ὁποίας κατεδίκασε τὴν παρὰ φύσιν χρηματιστικὴν. Κατὰ ταῦτα «εὐλογώτατα μισεῖται ἡ ὀβολοστατική». «...Μάλιστα παρὰ φύσιν οὗτος τῶν χρηματισμῶν ἐστίν». (Α, 3, 23).

Τρίτον εἶδος παρὰ φύσιν χρηματιστικῆς εἶναι, ὡς ἐλέχθη, ἡ μισθαρνία, δηλ. ἡ μίσθωσις ἐργασίας τῶν εἰς τὰς βαναύσους τέχνας ἀσχολουμένων καὶ τῶν ἀτέχνων. Ἀλλὰ διατί ἡ μισθαρνία εἶναι παρὰ φύσιν; Διατί, ἐφ' ὅσον δύναται τις ν' ἀνταλλάξῃ τὸ προϊόν τῆς ἐργασίας του π. χ. σῖτον ἀντὶ οἴνου, δὲν δύναται νὰ ἀνταλλάξῃ αὐτὴν ταύτην τὴν ἐργασίαν του ἀντὶ τοῦ οἴνου; Ὁ Ἀριστοτέλης δὲν μᾶς τὸ ἐξηγεῖ. Ὁ Francotte ⁽¹⁾ ἀπαντᾷ: «Διότι ἡ φύσις ἔδωκε τοὺς βραχίονας διὰ νὰ λαμβάνῃ τις ἐκ τῆς φύσεως ἀπ' εὐθείας τὰ ἀναγκαῖα καὶ ὄχι διὰ νὰ τοὺς ἐκμισθῶνῃ εἰς ἄλλους».

Οὕτω συνεπληρώθη ἡ ἔκθεσις τῆς παρὰ φύσιν χρηματιστικῆς. Ἀγοραπωλησία ἐμπορευμάτων, ἐκμίσθωσις τῶν ψυχικῶν καὶ σωματικῶν χαρισμάτων καὶ τῶν διανοητικῶν ὑπηρεσιῶν, τοκισμός, ἐκμίσθωσις ἐργασίας χειρωνακτικῆς, πάντα ταῦτα περιλαμβάνονται εἰς τὴν παρὰ φύσιν χρηματιστικὴν.

Ἄς ἀνακεφαλαιώσωμεν: Κατὰ φύσιν κτητικὴ ἢ κατὰ φύσιν χρηματιστικὴ εἶναι κυρίως ἡ «ἀπὸ τῶν καρπῶν τῆς γῆς καὶ τῶν ζώων». «Φύσεως γάρ ἐστι ἔργον τροφὴν τῷ γεννηθέντι παρέχειν». Ὁ δοὺς τὴν ζωὴν ὀφείλει καὶ τὴν τροφήν.

Εἰδικώτερον οἱ διάφοροι τρόποι κατὰ φύσιν χρηματιστικῆς εἶναι ἡ γεωργία, ἡ κτηνοτροφία, ἡ κυρίως θήρα, ἡ ἀλιεία, ἡ ληστεία ἢ ὁ πόλεμος.

Κατὰ παρέκτασιν, χρηματιστικὴ κατὰ φύσιν εἶναι καὶ ἡ ἀναγκαῖα ἀλλαγὴ, δηλ. ἡ ἄμεσος ἀνταλλαγὴ τῶν περισσευόντων πρὸς τὰ ἐλλείποντα καὶ ἀναγκαιοῦντα.

Παρὰ φύσιν χρηματιστικὴ εἶναι: Ἡ ἐμπορία πάσης μορφῆς,

(1) L' industrie dans la Grèce ancienne, 1900 T. II σελ. 220.

Ὁ τοκισμός. Ἡ μισθαρνία. Ὅλαι δηλ. αἱ μορφαὶ τῆς μεταβλητικῆς ἀνταλλαγῆς, ὑπὸ τὴν εὐρεΐαν ἔννοιαν, πραγμάτων ἢ ὑπηρεσιῶν, πλὴν τῆς ἀναγκαίας ἀλλαγῆς, αἱ ἀποβλέπουσαι εἰς τὸν θησαυρισμὸν ὑπάγονται εἰς τὴν παρὰ φύσιν χρηματιστικὴν.

Καὶ ἤδη δυνάμεθα νὰ δώσωμεν τὴν ἀπάντησιν εἰς τὸ ἐν ἀρχῇ τεθὲν ἐρώτημα, ἂν ἡ χρηματιστικὴ εἶναι μέρος τῆς οἰκονομίας ἢ ἑτερόν τι εἶδος: Ἡ μὲν «κατὰ φύσιν» χρηματιστικὴ, ἢ «οἰκονομικὴ χρηματιστικὴ» εἶναι μέρος τῆς οἰκονομίας. Ἡ δὲ «παρὰ φύσιν» χρηματιστικὴ εἶναι ξένη πρὸς αὐτήν.

Ἀλλ' ὁ Ἀριστοτέλης μεταξὺ τῆς κατὰ φύσιν καὶ τῆς παρὰ φύσιν διακρίνει καὶ τρίτον εἶδος χρηματιστικῆς ἣν δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν μικτὴν χρηματιστικὴν. Αὕτη συνίσταται εἰς τὴν ἀπὸ τῆς γῆς συλλογὴν ἀγαθῶν ἄλλων πλὴν τῶν συνήθων καρπῶν τῆς γεωργίας. Τοιαύτη μικτὴ χρηματιστικὴ εἶναι ἡ ὑλοτομία καὶ τὰ διάφορα εἶδη μεταλλευτικῆς. Ἡ χρηματιστικὴ αὕτη «ἔχει... καὶ τῆς κατὰ φύσιν τι μέρος καὶ τῆς μεταβλητικῆς», (Α, 4, 2) μετέχει τῆς κατὰ φύσιν διότι ἐκ τῆς φύσεως καὶ ὅχι ἐξ ἄλλων ἀνθρώπων συλλέγει τὰ προϊόντα, μετέχει ἀντιθέτως καὶ τῆς παρὰ φύσιν διότι τὰ προϊόντα αὐτῆς, ξύλα, μέταλλα, κατὰ κανόνα προορίζονται διὰ τὸ ἐμπόριον καὶ ὅχι διὰ τὴν χρῆσιν τοῦ οἴκου.

Ὁ Ἀριστοτέλης δὲν διασαφηνίζει ἂν τὴν χρηματιστικὴν ταύτην, τὴν μικτὴν, ἀποδέχεται ἢ καταδικάζει. Πιθανότερον φαίνεται τὸ πρῶτον.

*
* *

Ἐὰν τὴν κτητικὴν ἢ χρηματιστικὴν ἐν γένει θελήσωμεν νὰ χωρίσωμεν εἰς διάφορα λογικὰ καὶ ἱστορικὰ στάδια θὰ διακρίνωμεν:

1ον στάδιον: Πορισμός τῶν ἀναγκαίων ἀπ' εὐθείας ἐκ τῆς φύσεως ἄνευ μεσολαβήσεως τρίτων.

2ον στάδιον: Πορισμός τῶν ἀναγκαίων διὰ τῆς «ἀναγκαίας ἀλλαγῆς», σῆτον ἀντὶ οἴνου κ.ο.κ. Εἶναι καὶ αὕτη κατὰ φύσιν ἢ τοῦλάχιστον δὲν εἶναι παρὰ φύσιν διότι δι' αὐτῆς συμπληροῦνται τὰ κενὰ τοῦ οἴκου.

3ον στάδιον: Εἰσαγωγή νομίσματος πρὸς διευκόλυνσιν τῶν συναλλαγῶν καὶ ἀνάλυσιν τῆς ἀπλῆς ἀνταλλαγῆς εἰς ἀγορὰν καὶ πώλησιν. Εἶναι τὸ ὄριον, τὸ μεταίχμιον, μεταξὺ τῆς κατὰ φύσιν καὶ τῆς παρὰ φύσιν χρηματιστικῆς.

4ον στάδιον: Χρησιμοποίησις τοῦ νομίσματος οὐχὶ ὡς ἐνδιάμεσου ἀπλῶς τῶν ἀνταλλαγῶν ἀλλ' ὡς μέσου πρὸς πλουτισμὸν. Παρὰ φύσιν χρηματιστικὴ μὴ ἀναγκαία χρηματιστικὴ ἀγορὰ πρὸς

μεταπώλησιν ἐπὶ κέρδει· κυκλοφορία πραγμάτων, νομίσματος, ἐργασίας⁽¹⁾.

ΚΡΙΤΙΚΑΙ ΤΙΝΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Αἱ ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσαι θεωρίαι τοῦ Ἀριστοτέλους περὶ δύο χρήσεων ἐκάστου πράγματος, τῆς «οἰκείας» καὶ τῆς «μεταβλητικῆς», καθὼς καὶ περὶ δύο χρηματιστικῶν, τῆς κατὰ φύσιν καὶ τῆς καπηλικῆς, εὐρίσκονται ἀνεπτυγμέναι εἰς τὰ ἔργα τοῦ Κάρλ Μάρξ.

Τὸ «Κεφάλαιον» ⁽²⁾ ἀρχίζει μὲ τὴν διάκρισιν μεταξὺ ἀξίας χρήσεως καὶ ἀξίας ἀνταλλακτικῆς. Ρητῶς δὲ ἀναφέρεται ὁ Ἀριστοτέλης ὡς πατήρ, τῆς διακρίσεως καὶ ἀντιγράφεται τὸ χωρίον τῶν Πολιτικῶν, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ Σταγίριτης ὁμιλεῖ περὶ τῶν δύο χρήσεων τοῦ ὑποδήματος ⁽³⁾.

Ἐκαστον ἀγαθόν, λέγει ὁ Μάρξ, εἶναι μία ἀξία χρήσεως, ἔχει τὴν ιδιότητα νὰ ἱκανοποιῇ μίαν ἀτομικὴν ἀνάγκην. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος διὰ τοῦ προϊόντος τῆς ἐργασίας του ἱκανοποιεῖ ἰδίᾳς του ἀνάγκας δημιουργεῖ ἀτομικὴν ἀξίαν χρήσεως (κατὰ φύσιν κτητικὴ Ἀριστοτέλους).

Τὸ ἐμπόρευμα εἶναι κάτι πλεόν τοῦ ἀπλοῦ ἀγαθοῦ, ἔχει ἀξίαν ἀνταλλακτικὴν. Τὸ ἐμπόρευμα δὲν εἶναι ἀπλῶς μία ἀξία χρήσεως, εἶναι ἀξία χρήσεως κοινωνικὴ, εἶναι ἀξία χρήσεως δυναμένη νὰ χρησιμεύσῃ εἰς πλείονας ἀνθρώπους ⁽⁴⁾.

Τὸ ἐμπόρευμα δὲν ἔχει διὰ τὸν κάτοχον αὐτοῦ ἔμπορον ἄμεσον ἀξίαν χρήσεως. Δύναται ἀπλῶς νὰ χρησιμοποιηθῇ ὡς ἀξία ἀνταλλακτικὴ ⁽²⁾.

Ἡ ἀπλὴ κυκλοφορία, κατὰ τὸν Μάρξ, δηλαδή ἡ ἀνταλλαγή, μεταφέρει τὰ ἐμπορεύματα ἀπὸ ἐκείνους διὰ τοὺς ὁποίους δὲν ἀποτελοῦν ἀξίαν χρήσεως εἰς ἐκείνους δι' οὓς ἀποτελοῦν. Πρὸς διευ-

(1) Ὁ Francotte τομ. II σελ. 228 λέγει ὅτι ἡ θεωρία τοῦ Ἀριστοτέλους περὶ χρηματιστικῆς ἀποτελεῖ ἱστορίαν καὶ φιλοσοφίαν τῆς ἱστορίας. Εὐρίσκει δὲ καταπληκτικὴν ὁμοιότητα μεταξὺ τῆς θεωρίας τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τῆς θεωρίας τῶν οἰκονομικῶν σταδίων τοῦ Bücher. Τὴν θεωρίαν ταύτην ἰδὲ ἐν Etudes d'histoire et d'Economie Politique 1901, Karl Bücher. Περίληψιν δὲ καὶ κριτικὴν τῆς θεωρίας τοῦ Bücher ἰδε ἐν Ἑπετηρίδι Πανεπιστ. Θεσσαλονίκης 1930, Ξενοφ. Ζολώτα. Ἐπίσης περίληψιν καὶ κριτικὴν Fr. Simiand, De l'echange primitif à l'économie complexe 1934.

(2) Παραπέμπομεν εἰς τὴν Γαλλικὴν μεταφρ. τοῦ «Κεφαλαίου» ὑπὸ Molitor, Ἔκδοσις Costes 1924.

(3) Ἰδε τομ. Α., κεφ. II σελ. 75 ἐν ὑποσημ. Πρβλ. ἐπίσης τὴν πρώτην σελίδα τῆς Κριτικῆς τῆς Πολ. Οἰκ.

(4) Ἰδε Κεφάλαιον τομ Α σελ. 4: 11, ⁽²⁾ ὁμ. Κεφ. II σελ. 75.

κόλυνσιν τῆς κυκλοφορίας ταύτης παρεμβάλλεται τὸ νόμισμα. Οὕτω ὁ ὑφαντουργὸς π. χ. μετατρέπει τὸ ἐμπόρευμά του, 20 μέτρα ὑφάσματος εἰς 50 φράγκα. Καὶ διὰ τῶν 50 φράγκων ἀγοράζει μίαν ἐνδυμασίαν πρὸς χρῆσιν του.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ ἀνταλλαγὴ τοῦ ὑφάσματος πρὸς τὴν ἐνδυμασίαν ἀνελύθη εἰς: α) πώλησιν ἐπὶ νομίσματι τοῦ ὑφάσματος, καὶ β) ἀγορὰν διὰ νομίσματος τῆς ἐνδυμασίας. Τὸ σύνολον δὲ τῶν δύο τούτων πράξεων εἶναι: πωλεῖν ἐπὶ σκοπῷ ἀγορᾶς. Καὶ ἐκφράζεται διὰ τοῦ τύπου: Ἐμπόρευμα - Νόμισμα - Ἐμπόρευμα ἢ συνοπτικῶς E - N - E ⁽²⁾.

Μέχρις ἐδῶ εὕρισκόμεθα εἰς τὴν ἀναγκαίαν ἀλλαγὴν τοῦ Ἀριστοτέλους, πρὸς διευκόλυνσιν τῆς ὁποίας, ὥς εἶδομεν, εἰσῆχθη τὸ νόμισμα. Εὕρισκόμεθα εἰς τὸ στάδιον τῆς κατὰ φύσιν χρηματιστικῆς, τῆς κατὰ φύσιν μεταβλητικῆς, τῆς ἐχούσης πέρας τὴν αὐτάρκειαν πρὸς ζωὴν ἀγαθὴν.

Ἄς ἐπανέλθωμεν εἰς τὸν Μάρξ. ⁽²⁾ Ἡ πώλησις ἐπὶ σκοπῷ ἀγορᾶς καὶ ἡ ἐπανάληψις αὐτῆς ἔχει μέτρον καὶ σκοπὸν τὴν ἱκανοποίησιν συγκεκριμένων ἀναγκῶν, τὴν κατανάλωσιν.

Παραλλήλως ὁμως πρὸς τὴν πώλησιν ταύτην, E - N - E, ἐπὶ σκοπῷ ἀγορᾶς, ἐδημιουργήθη ἡ ἀγορὰ ὅχι ἐπὶ σκοπῷ ἱκανοποιήσεως προσωπικῶν ἀμέσων ἀναγκῶν ἀλλ' ἐπὶ σκοπῷ μεταπωλήσεως ἐπὶ κέρδει. Ἦτοι ἐδημιουργήθη ἡ νέα μορφή τῆς κυκλοφορίας Νόμισμα - Ἐμπόρευμα - Νόμισμα καὶ κατὰ συγκοπὴν N - E - N' Ἀγοράζει τις σῖτον διὰ νὰ τὸν μεταπωλήσῃ ἀκριβώτερον, ἐξ οὗ N' εἶναι μεγαλείτερον τοῦ N ἢ ἄλλως $N' = N + v$. Τὸ κέρδος αὐτό, τὸ v, ἀποτελεῖ τὴν «ὑπεραξίαν» κατὰ τὸν Μάρξ. Διὰ ταύτης ἐπαυξάνεται τὸ κεφάλαιον.

Ὅταν δὲ δὲν μεσολαβεῖ ἐμπόρευμα ἀλλ' ἔχομεν ἀπλῶς ἐμπόριον χρήματος—νομίσματος, τότε ἔχομεν τὸν τύπον N - N', ὁπότεν=τόκος.

Εἰς τὴν πρώτην μορφήν τῆς κυκλοφορίας E - N - E, τὸ νόμισμα χρησιμοποιεῖται ὡς ἐνδιάμεσον τῆς ἀνταλλαγῆς. Εἰς τὴν δευτέραν μορφήν N - E - N' ἢ N - N' τὸ νόμισμα κυκλοφορεῖ ὡς κεφάλαιον διαρκῶς ἐπαυξανόμενον.

Ἡ ἀπλὴ κυκλοφορία—πώλησις ἐπὶ σκοπῷ ἀγορᾶς—χρησιμεύει ὡς μέσον πρὸς ἐπίτευξιν τελικοῦ σκοποῦ ἐκτὸς αὐτῆς εὕρισκομένου, τοὔτέστι εἰς τὴν ἀπόκτησιν ἀξιῶν χρήσεως, τὴν ἱκανοποίησιν ὠρισμένων ἀναγκῶν.

(¹) Κεφάλαιον Τόμ. Α. κεφ. II παρ. 2.

(²) ὁμ. κεφαλ. IV, 1 σελ. 168...

Τοῦναντίον ἡ κυκλοφορία τοῦ νομίσματος ὡς κεφαλαίου—ἀγορὰ πρὸς μεταπώλησιν—ἀποτελεῖ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν σκοπὸν. Διὰ τῆς συνεχοῦς ταύτης κινήσεως ἐξακολουθεῖ νὰ ὑφίσταται ἡ ἀνταλλακτικὴ ἀξία καὶ νὰ αὐξάνη τὸ κεφάλαιον. Ἡ μορφή αὐτὴ τῆς κυκλοφορίας δὲν ἔχει ὄριον, δὲν ἔχει τέρμα.

Ταῦτα λέγει ὁ Μάρξ. Νομίζει τις ὅτι ἀκούει τὸν Ἀριστοτέλην, ὅστις, ὡς εἶδομεν, ἀρχίζει ἀπὸ τῆς ἀναγκαίας ἀλλαγῆς (E-E) π.χ. σίτου ἀντὶ οἴνου, πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν τοῦ οἴκου, ἢ ὁποῖα ἐξειλίχθη βραδύτερον εἰς ἀνταλλαγὴν μέσῳ νομίσματος (E-N-E) καὶ κατέληξεν εἰς τὴν καπηλικὴν N E-N' τὴν ἀποβλέπουσαν ὅχι εἰς ἱκανοποίησιν ἀναγκῶν τοῦ ἀτόμου ἢ τοῦ οἴκου ἀλλὰ εἰς τὸ κέρδος, *«πόθεν καὶ πῶς μεταβαλλόμενον πλεῖστον ποιήσει κέρδος»*.

Ὁ καθηγητὴς Deschamps εἰς τὰς παραδόσεις του, λέγει ἐπὶ λέξει: «Ἀληθῶς, ὅταν ἐκθέτει τις τὰς ἀπόψεις τοῦ Ἀριστοτέλους ἐπὶ τῆς χρηματιστικῆς, ἐὰν τὸ ὄνομα τοῦ Σταγίριτου δὲν ἐπανελαμβάνετο συχνά, ὅσοι γνωρίζουν ὀλίγον τὸ ἔργον τοῦ Κάρλ Μάρξ θὰ ἠδύναντο νὰ ὑποθέσουν ὅτι ὁμιλεῖ ὁ Μάρξ καὶ ὅχι ὁ Ἀριστοτέλης...» ⁽¹⁾.

* * *

Θὰ κλείσωμεν τὸ κεφάλαιον τοῦτο μὲ τὰς ἀκολουθούσους ἀκόμη παρατηρήσεις. Ἡ διάκρισις τῶν δύο χρηματιστικῶν εἶναι, κατὰ τὰ ἀνωτέρω, ἐπιστημονικῶς βάσιμος. Ὑπεστηρίχθη ἄλλως τε ὑπὸ τῶν φυσιοκρατῶν, κατὰ παρεμφερῆ συλλογισμόν, ἀνελύθη ὑπὸ τοῦ Μάρξ, διετηρήθη δὲ καὶ μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, κατὰ τινὰ τρόπον, ὑπὸ συγχρόνων τινων οἰκονομολόγων.

Ἀλλ' ἂν ἡ διάκρισις εἶναι ὀρθή, ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς «παραγώγου» χρηματιστικῆς ὡς *«παρὰ φύσιν»* δὲν δικαιολογεῖται ἐπαρκῶς. Πῶς λοιπόν; Ἡ δουλεία εἶναι κατὰ φύσιν καὶ τὸ ἐμπόριον παρὰ φύσιν;

Εἶναι φανερόν ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης, ὅπως ἄλλως τε ὅλοι οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς καὶ οἱ τοῦ μέσου αἰῶνος, ἀναμιγνύει συνεχῶς τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν οἰκονομικὴν. Δὲν τὸ ἀποκρύπτει ἄλλως τε ὁ ἴδιος: *«Φανερόν τοίνυν ὅτι πλείων ἢ σπουδὴ τῆς οἰκονομίας περὶ τοὺς ἀνθρώπους ἢ περὶ τὴν τῶν ἀψύχων κτήσιν, καὶ περὶ τὴν ἀρετὴν τούτων ἢ περὶ τὴν τῆς κτήσεως, ὃν καλοῦμεν πλοῦτον»*. (Α, 6, 3).

Ὁ Ἀριστοτέλης καταδικάζει τὴν διὰ τοῦ νομίσματος διεξαγο-

(1) Λιθογραφ. παραδόσεις σελ. 39. Ἀπὸ τὰς παραδόσεις τοῦ Deschamps ἐδανείσθημεν πολλά. Τὰ πλεῖστα ὅμως ἐξ αὐτῶν ἀναφέρονται καὶ ἀπὸ παλαιότερους συγγραφεῖς τῆς βιβλιογραφίας μας.

μένην χρηματιστικὴν μὲ τὴν ἠθικὴν δικαιολογίαν ὅτι ὠθεῖ τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὴν ἐπιδίωξιν κέρδους, πρὸς τὸν ἄμετρον πλουτισμόν.

Δὲν εἶναι ὅμως δύσκολον νὰ ἀντιληφθῇ τις ὅτι τὸ νόμισμα συντελεῖ βεβαίως εἰς τὸ νὰ ὑπολογίζῃ τις τὸ κέρδος ἐξ ἐκάστης συναλλαγῆς, ἀλλὰ δὲν τὸ δημιουργεῖ. Κέρδος, καὶ δὴ ἀνήθικον, ἐπιτυγχάνεται κατὰ μείζονα λόγον καὶ διὰ τῆς ἀπλῆς εἰς εἶδος ἀνταλλαγῆς. Ὁ Gide ὀρθῶς ἀναφέρει ὅτι τὸ τὸς ἔδιδε λαβὴν εἰς τὴν χειρίστην ἐκμετάλλευσιν τῶν ἰθαγενῶν τῆς Ἀφρικῆς. Τὸ διδόμενον, λέγει, ὑπολογίζεται εἰς τὸ τετραπλοῦν τῆς ἀξίας του, τὸ δὲ λαμβανόμενον εἰς τὸ ἥμισυ. Οὕτω ὁ Εὐρωπαῖος δίδει ἓνα ἀντὶ ὀκτώ! «Πρέπει νὰ εὐλογῇ τις τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ νομίσματος, ἐπάγεται ὁ Gide ὑπῆρξεν ὄργανον ἠθικοποιήσεως καὶ δικαιοσύνης» (¹).

Παρ' ὅλα ταῦτα οὐδέποτε τὸ νόμισμα ἔπαυσε νὰ εἶναι ἀντικείμενον ἀναθέματος. Δεδομένου ὅτι πηγὴ τῶν δεινῶν μας θεωρεῖται ἡ προσήλωσις εἰς τὸν ὑλικὸν πλοῦτον, καὶ ὅτι ἐνσάρκωσις τοῦ πλούτου θεωρεῖται τὸ νόμισμα, τοῦτο συνεκέντρωσε τὰς ἐπιθέσεις τῶν περὶ τὴν ἠθικὴν ἀσχολουμένων πάσης ἐποχῆς.

Ἡ ἀνάμιξις τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς οἰκονομικῆς ἤρχισεν ἐξασθενοῦσα μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς τελευταίας ὡς ἐπιστήμης αὐτοτελοῦς. Ἀλλὰ τὴν ἠθικὴν ἀντικατέστησε, κατὰ τινὰ τρόπον, ἡ κοινωνικὴ δικαιοσύνη.

Ἐν ὀνόματι τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης, ὁ ἐκ τῶν ρωμαντικῶν σοσιαλιστῶν Owen ζητεῖ, ἐν μέσῳ 19ῷ αἰῶνι, τὴν κατάργησιν τοῦ νομίσματος ὡς μόνου μέσου καταργήσεως τοῦ κέρδους! Δὲν δικαιούται τις ἐπομένως νὰ ἀπορήσῃ διὰ τὰς περὶ χρηματιστικῆς ἀντιλήψεως τοῦ Ἀριστοτέλους.

(¹) Ch Gide, Cours Τομ. 1ος Βιβλ. II κεφ. 1 παρ 2 1926 σελ. 342.